

Theo Zijderveld

Wout de scheepsjongen

Vroomheid en vrouwelijkheid bij W.G. van de Hulst

Een nette zoon verlaat zijn moeder, duikt in een zondig leven, maar bekeert zich uiteindelijk en keert terug naar het thuis van moeder. Dat is het stramien van veel vrome literatuur in het Europa van een eeuw geleden. Theo Zijderveld ontdekt een boek dat zich aan dat stramien ontworstelt, nog wel van onze eigen W.G. van de Hulst. ‘ “Moeder! Moeder!” snikte hij zacht nog eens. En weer probeerde hij te bidden, met z'n moeder mee. Tot hij in slaap viel.’

vrouwelijke
dimensie van
christelijke
vroomheid

De kinderboeken van W.G. van de Hulst sr. behoren tot de meest gelezen ‘christelijke’ boeken van de twintigste eeuw. De verhalen van *Rozemarijntje*, *Peerke en z'n kameraden* en *In de Soete Suikerbol* hebben generaties overleefd. Veel van deze boeken hebben een sterk christelijke inslag, maar behoren duidelijk niet tot de evangelische bekeringslectuur waarin lezers bedreigd wordt met hel en verdoemenis. Het boek *Wout de Scheepsjongen* is een boek waarin een omkering plaatsvindt die enigszins doet denken aan bekeringsverhalen zoals die ook in Engeland aan het einde van de negentiende eeuw populair waren. Hoewel W.G. van de Hulst niet te classificeren valt als iemand met een sterk piëtistische inslag, heeft *Wout de Scheepsjongen* daar wel elementen van.¹ Een volledige omkeer, vergezeld van een intense godservaring zoals we dat terug zien in Jan Siebelinks *Knielen op een bed violen*, is hier niet aan de orde.² Wat in dit kinderboek wel opvalt, is de sterk vrouwelijke dimensie van christelijke vroomheid.

Volgens de Britse historicus Callum Brown past dit binnen een verandering van discours over vroomheid en vrouwelijkheid dat hij situeert aan het begin van de negentiende eeuw.³ Door industrialisering en verstedelijking veranderde ook de perceptie van heiligheid en vroomheid.⁴ De grote stad werd gezien als het nieuwe Babylon. Het huiselijke leven, waar de vrouw zorgde voor de kinderen, was een veilige thuishaven. Door de formering van een klassensamenleving kwamen er aparte sferen voor mannen en vrouwen. De publieke sfeer was

er voor de mannen. Het huis werd, zeker in evangelicale lectuur, een ruimte waarin moraal en religieuze opvoeding uiterst belangrijk waren. Vrouwen leefden heilig door zich af te scheiden van 'de wereld' en thuis te zorgen voor de kinderen.

Het probleem van mannelijke vroomheid

In het hoofdstuk 'Heathens: Men in Discourse and Narrative 1800-1950' van zijn boek *The Death of Christian Britain* beschrijft Brown de extreem problematische houding van mannen ten opzichte van vroomheid.⁵ De vroomheid was zozeer vervrouwelijkt dat veronderstelde mannelijke eigenschappen zoals ruwheid, kracht, rivaliteit en risicovol gedrag zoals gokken en veel alcohol drinken werden beschouwd als onchristelijke gewoonten. De man zou daarom 'vrouwelijke' eigenschappen als geduld, zachtaardigheid, naastenliefde en overgave moeten aanleren.

de man moet
vrouwelijke
eigenschappen
aanleren

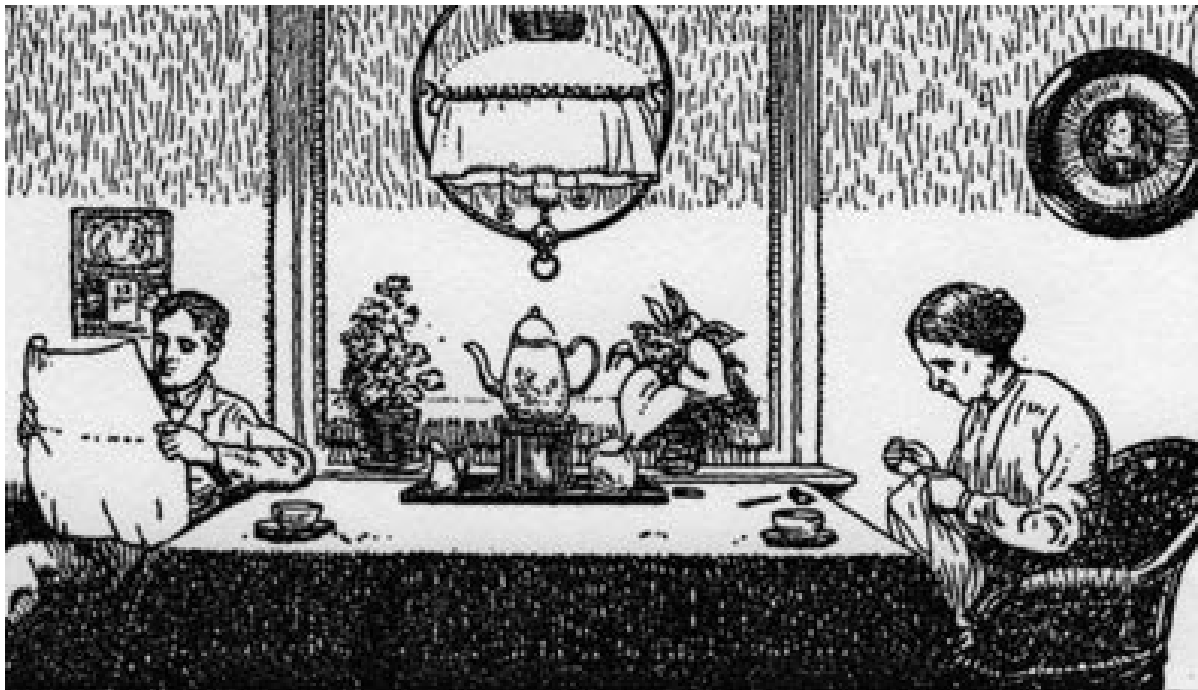
In de evangelicale lectuur waren zondige zonen die niet meer naar hun moeders luisterden een vaak terugkomend onderwerp. Dit zien we terug in stichtelijke literatuur uit die tijd. De man is zelden een voorbeeldfiguur, maar bekeert zich ofwel door inspiratie van een vrouw (moeder, dochter, vriendin) of doordat hij door ziekte of ongeluk niet in staat is zijn mannelijke eigenschappen te gebruiken. Kort gezegd moeten mannen buigen of breken voor de vrouwelijke religie. In boeken uit die tijd herkent Brown elementen en structuren die vaak voorkomen. De structuur waarin de zondige zoon de hoofdrol speelt, ziet er zo uit:

- A. De zoon leeft met een vrome, hardwerkende moeder.
- B. In zijn tienerjaren voelt de zoon de verleiding van drank, gokken, of achter de vrouwen aan gaan.
- C. De zoon wordt een zondaar en verlaat het huis.
- D. De moeder wordt ziek of de zoon ontmoet een vrome vrouw die hem herinnert aan zijn moeder.
- E. De zoon bekeert zich.
- F. Een bepaalde gebeurtenis bedreigt de bekering.
- G. De bekering wordt herbevestigd.⁶

Het verhaal van een jongen die de wereld ingaat en zijn vrome moeder verlaat staat ook centraal in *Wout de Scheepsjongen*. Er zijn echter een aantal grote verschillen tussen de bovengeschetste verhaalstructuur en het boek van W.G. van de Hulst.

Wout de Scheepsjongen

Wout, een jongen van begin twintig, is de jongste zoon van een oude moeder en woont nog steeds thuis. Hij is een voorbeeld van twaalf ambachten en dertien ongelukken; hij komt niet aan de slag en wil graag gaan varen. Zijn oude, vrome moeder ziet dat niet zitten, maar laat hem uiteindelijk toch gaan. Hij monstert aan op een schip en gaat de wijde wereld in. Op het schip blijkt dat dit leven toch niet zo geweldig is als hij zich had voorgesteld. Hij droomt te veel en werkt niet hard genoeg. Hij wil zich niet dronken laten voeren en doet niet mee aan het gevloek en getier aan boord. Wout krijgt hevige heimwee naar huis,

*Illustratie van
E.J. Veenendaal
uit W.G. van de
Hulst, Wout de
Scheepsjongen,
Callenbach,
Nijkerk 1925, p. 7.*

naar zijn moeder. Het beeld van zijn moeder zorgt ervoor dat hij zijn geloof niet verliest. Op een kwade dag valt hij uit de touwen, op het dek. Hij raakt niet ernstig gewond maar is wel behoorlijk hard gevallen. En erger; iedereen is het er mee eens dat hij geen zeeman is.

Het schip vol potige zeebonken pikt op de terugweg de vrouw van de reder met haar dochtertje op. Wout moet passen op Dora, het speelse meisje van vier jaar. Maar dan gebeurt er iets vreselijks; het meisje valt terwijl ze aan het spelen zijn, en raakt gewond. Wout krijgt hiervan de schuld. Nu is hij totaal ongeschikt voor alles en wordt opgesloten als straf. Deze ervaringen vergroot zijn heimwee en brengt hem tot nog grotere godsdienstigheid. Zijn moeder had natuurlijk toch gelijk. Voor het slapen gaan bidt hij tot zijn Vader in de hemel.

Dan steekt er een sterke storm op. De stormwind zorgt ervoor dat het schip in hevige nood verkeert. Hier komt uiteindelijk Wouts goede wil in combinatie met dapperheid en vroomheid tot uiting. Hij redt Dora uit het schip en klimt met haar hoog de mast in, om haar te beschermen tegen het water. Dappere vissers uit de buurt redden de bemanning, maar laten Wout en Dora eerst achter, omdat Wout buiten bewustzijn is en niet meer antwoordt op de vraag of er nog iemand is. Maar toch, omdat men denkt dat er nog iemand zou kunnen zijn achtergebleven, wagen ze hun leven om Wout te redden. Als beloning voor zijn dapperheid krijgt hij een kantoorbaan bij de vader van Dora. Zo verlaat hij de zee en komt terecht op een post die dicht bij huis is. Bovendien komt hij weer thuis bij zijn moeder. En zo komt alles weer goed.

Wout en de mannen

Wout lijkt enigszins op de jongen in het schema dat Brown schetst. Hij woont bij zijn vrome moeder, maar wil de wijde wereld in. Een groot verschil is echter dat hij totaal niet van plan is gedrag te gaan vertonen dat past bij een 'verloren' zoon; hij is totaal niet op zijn plek op het schip. Volgens Brown moet de man

zijn mannelijkheid onderdrukken, maar Wout heeft een zodanig soft karakter dat dit bij hem niet nodig lijkt. Hij hoeft zijn lichaam niet te onderwerpen; drank of slechte vrouwen spelen bij hem geen rol. Wout is een modelvoorbeeld van de morele man, enerzijds sterk en dapper, anderzijds gevoelig en onschuldig. Als hij wordt opgesloten vanwege het ongeluk met Dora, waaraan hij niet schuldig is, vraagt hij zich af hoe hij hier nu beland is.

‘O Vader, Vader in de hemel,’ snikte hij, ... ‘was het mijn eigen, was dat alles dan toch mijn *eigen* schuld?’⁷

Uit niets blijkt dat dit zo is. Daarom maakt Wout geen interne bekering mee: hij hoeft niet overtuigd te worden van zijn zondige ik, want die lijkt er nauwelijks te zijn. Al het onheil komt van buitenaf. De dramatische gebeurtenis is de schipbreuk, waar hij kan tonen dat hij wél een man is.

Wout heeft het kindje gegrepen, toen een woedende golf over het schip sloeg en haar meesleurde, - juist gegrepen nog. En nu sjort hij haar vast, - vast aan zich zelf, met 'n touw. Nou is ze veilig, o ja, nou is ze veilig, nou zullen z'n sterke armen haar beschermen, zo lang hij kan,... o, en hij zal bidden; bidden zal hij, zolang hij kan. O, het ontzaglijke gevaar brengt hem zo dicht bij God.⁸

Ook vindt hij weinig aansluiting bij de mannen op het schip als ze het op een drinken zetten. Zijn kracht zet hij in om het meisje Dora te redden. Na zijn ‘mannelijke’ heldendaad is hij echter ernstig ziek en hulpeloos. Bekeerd worden hoeft hij niet, maar die zwakheid tekent hem wel. Bovendien krijgt hij, als beloning, een kantoorbaan.

Wat opvalt in Wout de Scheepsjongen is de totale afwezigheid van mannelijke rolmodellen. Wat er met Wouts vader is gebeurd is, wordt in het boek niet besproken. De mannen op het schip zijn barse, onvriendelijke mannen, met wie hij ook weinig heeft. Later blijkt dat veel van de schepelingen van het kaliber ‘ruwe bolster blanke pit’ zijn, maar dat blijkt pas goed ná Wouts heldendaad.⁹

Wout en de vrouwen

In het boek komen geen ‘slechte’ vrouwen voor. Zijn moeder is uiterst vroom en Dora is het kind dat tedere gevoelens in hem losmaakt. De moeder van Wout past binnen alle stereotypes van vrouwelijke vroomheid. Ze doet het huishouden, is zorgzaam en bidt veel. Ze lijdt onder het vertrek van haar jongste zoon, maar heeft hem, zoals de vader van de verloren zoon, uit liefde laten gaan. Ze heeft hem altijd voorgehouden hoe een goed leven te leiden en blijft zo Wouts bron van religie. Tijdens de tocht op zee blijft zijn moeder een bijna mystieke verwijzing naar huiselijkheid en vroomheid.

geen slechte
vrouwen

“Moeder!...moeder!” snikte hij plotseling. In de vreemde warreling dwaalden zijn gedachten om, maar plots was ‘t, als zag hij zijn moeder, die hem toewenkte... klein, vèr, als vroeger ‘t zwarte mensje met haar wuivende zakdoek op de steigerpaal, maar toch zo vreemd gróót, zo stèrk, zo vást in de wieling van zijn denken. Moeder!... “Ik zal altijd weer voor je bidden,” had ze gezegd.

En voor Wouts vochtige ogen dreef een schemer, vreemd rood, als van de lamp thuis. “Moeder! Moeder!” snikte hij zacht nog eens. En weer probeerde hij te bidden, met z'n moeder mee. Tot hij in slaap viel.¹⁰

Besluit

met vroom-
heid en moraal
opklimmen op
de maatschap-
pelijke ladder

Wout de Scheepsjongen is geen klassiek bekeringsverhaal. Toch heeft dit boek verrassende overeenkomsten met hoe er in de negentiende en begin twintigste eeuw tegen mannelijkheid en vroomheid werd aangekeken. Wouts hunkering naar het leven thuis bij zijn moeder staat in contrast met het leven van de scheepslieden die hard werken en daarna hun gage verzuipen aan de wal. Het leven op het schip lijkt meer op een confrontatie van de beschermd opgevoede Wout met de werkende klasse. Hoewel W.G. van de Hulst deze klasse situeert op zee, kende Europa tijdens de industrialisatie een opkomende arbeidsklasse, gepaard met sociale misstanden en drankmisbruik. De middenklasse, beter opgeleid en welvarender, was het ideaal. Kerkgang en een bepaalde mate van vroomheid en moraal hoorden daarbij. Van de Hulst heeft in dit kinderboek een piëtistisch geloof en vrouwelijke vroomheid in de persoon van Wout weten te verbinden met het opklimmen van de maatschappelijke ladder.

*Theo Zijdeveld MA studeerde theologie en communicatiewetenschappen aan de Universiteit Utrecht en Universit  Marc Bloch in Straatsburg. In 2008 deed hij onderzoek aan het Center for Media, Religion and Culture aan de University of Colorado in Boulder. Op dit moment werkt hij bij het departement Nederlands aan de Universiteit Utrecht en doet hij onderzoek naar religie op internet.
e-mail: theozijdeveld@gmail.com*

Noten

1. W.G. van de Hulst, *Wout de Scheepsjongen*, Callenbach, Nijkerk 1925.
2. Vergelijk Theo L. Hettema, 'Op de knie n. Over bekering en menselijk kunnen bij Jan Siebelink en Paul Ricoeur,' *Theologisch Debat* 6-3 (sep. 2009) pp. 48-55.
3. C.G. Brown, *The Death of Christian Britain*, Routledge, London 2001: 'The problem for religion after 1800 was the need to corral masculinity within the newly constructed and feminine-prioritised piety, to attempt resolution of men's exclusion from the domain of piety' (p. 89). Verder: 'In short, the true Christian man had to show a restraint which others might take as effeminacy. His main sacrifice would be having to endure the ridicule of his own sex' (p. 108).
4. Zie ook H. McLeod, *Religion and the People of Western Europe 1789-1989*, Opus, Oxford 1997, p. 28, waarin hij laat zien dat vrouwen actiever waren in kerkbezoek en mannen vaak onverschillig bleven ten aanzien van religieuze kwesties. Ook beschrijft hij hoe fabrieksarbeiders zich overgaven aan drinkgelagen en de vrouw de familie in het gareel en bij de kerk probeerde te houden. De kerk stond symbool voor het ordelijke leven van de 'middle class' (p. 108).
5. C.G. Brown, 'Heathens: Men in Discourse and Narrative 1800-1950', in: *Death*, pp. 88-114.
6. Brown, *The Death of Christian Britain*, p. 106.
7. Van de Hulst, *Wout de scheepsjongen*, p. 44.
8. Van de Hulst, *Wout de scheepsjongen*, pp. 45-46.
9. De kapitein, nog even, drukt zacht Wouts hand, en zegt: 'Ja, ja, m'n jongen, je was toch een zee-man, een held – ja, maar we wisten het niet. (...) De bootsman knikt. Er zit hem een brok in de keel. En grommend broemt hij: 'Zo'n jongen, zo'n jongen... je zou...'. Van de Hulst, *Wout de scheepsjongen*, p. 67.
10. Van de Hulst, *Wout de scheepsjongen*, p. 20-21.